

čiji je M. Radman redovni član od 1978. (str. 128), preuzela znanstveno vodstvo, čime bi institut ili centar dobio status međunarodne znanstvene institucije (str. 125). Financiranje plaća i projekata predviđeno je iz inozemstva, čime se i znanstveni kriteriji i financijski troškovi uvoze iz svijeta u Hrvatsku (str. 125), dok bi se »težina« plaća utvrđivala prema svjetskim, a ne domaćim kriterijima. Splitska znanstvena institucija bi po svemu trebala biti jedinstvena u svijetu (str. 171). U njoj bi se trebalo misliti nezamislivo, gajeći snove uz pomoć najboljih tehničkih sredstava i intelektualnih snaga (str. 172). Splitski institut ili centar trebao bi biti prepoznatljiv po svojoj specifičnosti kakvu nemaju ni Harvard ni Stanford (str. 160), a imao bi jedinstvenu u svijetu povezanost s američkim Cold Spring Harbor Laboratoryjem na Long Islandu nadomak New Yorka (str. 124). Ovaj potonji poslužio bi kao konceptijski uzor za organiziranje znanstvenoistraživačkog rada i relaksacije u Splitu (str. 126), jer osim znanstvenog bavljenja molekularnom biologijom predviđena su intenzivna obiteljska i prijateljska druženja znanstvenika, njihovih supruža i djece (str. 171–172). Centar ili institut imao bi najviše stotinjak istraživača, koji bi potpisivali ugovore na određeno vrijeme (str. 128). Zamišljen je kao ekstrateritorijalna zona, u kojoj će mladi prirodni znanstvenici igrati one »igre« za koje ne postoje »igrački uvjeti« u sličnim institutima u svijetu (usp. str. 160). Postao bi svjetski rasadnik mladih prirodnih znanstvenika (str. 160), senzibiliziranih za multidisciplinarno i interdisciplinarno razmišljanje. Institut ili centar nosio bi ime poznatog hrvatskog molekularnog genetičara i dugogodišnjeg direktora Cold Spring Harbor Laboratoryja, Milislava Demerca. S radom bi trebao započeti u jesen 2004. (str. 172).

Na samome kraju, sričemo prije najavljeno krucijalno pitanje. Budući da Vlada RH sudjeluje kao donator uporabe zgrade i kao financijer obnove derutne Katunarićeve vojarne (str. 160), te svesrdno podržava inicijativu i projekt – postavlja se fundamentalno pitanje o odnosu između znanstvenoistraživačke djelatnosti u budućem centru i pravno-zakonodavnog poretka Republike Hrvatske. Hvale je vrijedna administrativna i financijska potpora ovoj inicijativi, no pravna, zakonska i etička pitanja povezana poglavito s vrstama znanstvenoistraživačkih projekata i dalje ostaju otvorenima. *Quod non licet bovi, licet Jovi!* Ili je posrijedi nešto treće?

Da se razumijemo. Pitanje je postavljeno u duhu humora, shvaćenog kao »vježbanje pa-

radoksalnog razmišljanja i detroniziranja bilo koje i bilo čije »nedodirljivosti« (str. 226), ili kao »mentalna gimnastika« (str. 223). Uostalom, u demokratskom poretku nije zabranjeno postavljati otvorena pitanja. Dobronamjernost je suvišno isticati. Tome u prilog najbolje bi mogla posvjedočiti jedna druga inicijativa, dakako formulirana u obliku ponude Miroslavu Radmanu. Naime, on bi mogao pokušati, naravno ako bi htio, da na stotinu pitanja što se nameću tijekom čitanja ove knjige ponudi isto toliko odgovora, ali i više od toga. To bi zasigurno bilo korisno barem iz dva razloga. Prvo, uspostavila bi se neka vrsta interdisciplinarnog dijaloga između jednog izvrsnog, svjetski poznatog molekularnog biologa, s jedne, i jednog zbuđenog i svjetski zainteresiranog teologa, s druge strane. Partnerski dijalog bi mogao imati šire društvene rezonancije. Neka dobronamjerni ljudi čitaju, jer knjige ostaju, a ljudi odlaze.

Inače, tematiziranu knjigu je uredila, tekstone u knjizi odabrala i predgovor napisala novinarka dnevnika *Jutarnji list* Tanja Rudež, koja inače revno piše o prirodnoznanstvenoj problematici.

Tonči Matulić

Michael Hardt & Antonio Negri

Imperij

S engleskoga preveo Živan Filippi,
Arkzin & Multimedijalni institut,
Zagreb 2003.

Epohalno djelo Negrija i Hardta jedna je od najčitanijih knjiga u posljednje tri godine. Broj linkova na mreži sveizgledno njezine recepcije vrtoglavo raste...

Gotovo proporcionalnu rastu broja poginulih američkih vojnika i njihovih saveznika u Iraku!

Što čemu govori *Imperij*?

Što je to tako epohalno i prijelomno u postavkama i zaključcima ove knjige?

Radi se, barem u okvirima teorijskog diskursa, o *lomu, prijelazu, raskolu*...

Svijet u kojem živimo svjedokom je Imperija pred našim očima. Prisustva naizgled »virtualne moći« koja vrlo »opipljivo« uređuje globalne razmjere i upravlja svijetom.

Svaka usporedba sa spisom koji je nedavno uvijekovječio svoju sablasnu (duhovnu?) prisutnost svojim 150. rodendanom, sasvim je izlišna no i virtualno sasvim neizbježno potrebna.

Komunistički manifest za novi milenij?

Ili je, možda, *Imperij* Povijest filozofije i *Grundrisse* u jednome?

Putokaz za novoiznađenu utopiju nemogućeg, a opet upravo stoga zbiljskijeg?

Sve to i... ništa od toga!

Duboko pametno napisana knjiga u jednakoj je mjeri pamflet za *filozofiju*, za tijelo, za život – u svim njegovim mogućnostima očitovanja.

Svaka stvari primjerena analiza ovoga djela – ako bi željela barem korektno orisati teorijske dosege, pa onda i praktičke posljedice ove knjige – bila bi poput *rizoma* s beskrajnim odvojcima i odvicima.

No ista nije, sama po sebi, nužna i neophodna.

Dovoljno je uhvatiti se nekih ontološki nosivih pojmova iz kojih se grana sva ostala terminologija ove barokno raskošne knjižne popudbine.

U svom sam se prikazu odlučio za dva. Oni nemaju polaritetnu sukobljenost – kakvom se primjerice diči omot hrvatskog izdanja, na kojemu dvije orlove glave zlokobno stoje jedna naspram druge u nepomirljivoj mržnji.

(Naime, te su glave *konstituirana* moć i pravna struktura Imperija i *konstitutivno* mnoštvo proizvodnih i stvaralačkih subjektivnosti: *Imperij* naspram *mnoštva*.)

Dva termina što ih ja uzimam kao ključne jesu: **Biopolitika** i, već spomenuto, **Mnoštvo**. Jedan od njih ima osobine višeg, rodnog pojma dok mu je ovaj drugi, no tek metodološki, subordiniran.

»Biopolitika« nije termin iz kazala pojmova hrvatskoga izdanja *Imperija*. No iako nije nominalno tamo, nosivi je termin za cijeli korpus promišljanja Negrija i Hardta.

Poglavlje »Biopolitička proizvodnja« slijedi odmah nakon opisa novonastalog svjetskog poretka. Taj je svjetski poredak, pak, izravnom posljedicom globalnih, tektonskih poremećaja u nasljeđu zapadne modernosti i dolaska postmoderniteta.

Biopolitika nastaje iz novog, političkog promišljanja *biosa*. *Bios* je, izvorno grčki, označitelj forme ili osobitog načina življenja pojedinca i grupe. On označava socijetet u obliku života, za razliku od pukog *zoe*, koji se bavi tek činjenicom su-života svega živog svijeta.

Odatle, talijanski filozof Giorgio Agamben izvodi termin »forma-života« kojim podrazumijeva život načelno neodvojiv od svoje forme i u kojemu je nemoguće izolirati nešto poput »pukog« ili »golog života«.

Osnovna teza cijeloga biopolitičkog diskursa sadržana je u činjenici da je »danas život sam postavljen u pitanje« i da je stoga *politika postala biopolitika*, a pripada Michelu Foucaultu iz mnogih njegovih spisa, od kojih jedan izrijeком nosi naslov »Naissance de la biopolitique«.

Negri i Hardt preuzimaju ovaj koncept iz gore spomenutog nasljeđa te ga inkorporiraju u svoju teoriju *bio-moći*. *Bio-moć* je povezana s poljem nadzora u ustroju Imperija. Prema njima, disciplinarno društvo, što ga Foucault tako uvjerljivo opisuje, pojavom Imperija prelazi u *društvo nadzora*.

No, uputno je ovdje dati glavne odrednice samoga Imperija, toliko uvjerljivog nositelja teorijske konstrukcije Negrija i Hardta. Sustav dominacije globaliziranog kapitalizma – što ga Jameson naziva *kasnim*, Žižek *multikulturalnim*, a pregršt autora *visoko razvijenim*, pa i *digitalnim oblikom* kapitalizma – zahtijeva povijesno-ontološki rez u odnosu na prethodeće mu oblike imperijalizma kao najviše moderne faze njegova očitovanja. Imperij kao ustroj kolektivnog kapitala, bio-moć je koja dolazi s postmodernom hibridizacijom svega postojećeg.

Imperij je eminentno postmoderna pojava.

Dakle, Imperij je posljednji stupanj u razvoju globalnog liberalističkog, multinacionalnog kapitalizma. Obilježuje ga kraj imperijalizma, prestanak postojanja nacionalne države kao nositelja tri temeljna određenja suvereniteta: vojske, politike i kulture – koja prelaze u internacionalno oblikovanje Imperija kao odrednice globaliziranog tržišta.

Radi se o aktualnom obliku organizacije globalne moći koji odmjenjuje prijašnji nacionalno-imperijalni model. Globalno je tržište superordinirani pojam koji regulira novi ustroj kapitala, a nastanak Imperija jest kapitalistička reakcija na krizu sistema discipliniranja radne snage u globalnom okviru. *Dispozitiv moći Imperija supranacionalan je, globalan i totalan*. Globalizirano političko jedinstvo postiže se upravo gore navedenim atributima suverenosti, koji se sad prenose na Imperij.

U spisu o »Rodenju društvene medicine« Foucault govori da se nadzor društva nad pojedincem ne provodi samo putem svijesti, odnosno ideologije, već u samome *tijelu* i u *vezi s tijelom*. Propitivanje biološkog pojma života raskrinkava svu *quasimedicalno-znan-*

stvenu manipulaciju u svrhu ideološkog ovladavanja i provođenja zapovijedne moći nad pojedincem.

Oduzimanje gologa života – što proizlazi iz moći nekada apsolutnog suverena, a zatim suverenih država – stegovni je okvir u kojemu pojedinac više nema vlast nad ničim, ponajmanje nad vlastitim tijelom.

U Agambenovo »formi-život« nemoguće je život izolirati kao ovakovo »puko preživljavanje«, a tijelo kao pseudoznanstvenu reprezentaciju bolesti i zdravlja.

U tom okviru, biopolitička teorija reafirmira tijelo kao posljednju barijeru pred vampirskom prirodom kapitala koji sve pretvara u razmjensku vrijednost.

Kapitalizam želi isisati i posljednju kap krvi iz pojedinčeva života i pretvoriti ga u zombija svijeta reklame.

Učiniti ga lutkom na koncu reklamokratskog carstva »lažnih potreba«.

No, tu dolazi intelekt kao spasitelj tijela.

Intelekt kao otkupitelj.

Intelektualnost i mišljenje nisu tek prazne, apstraktne forme takvog, kapitalom manipularanog života – već su stvaralačka mogućnost koja u »formi-život« konstituira raznovrsne oblike života.

Tijelo i intelekt – razdvojeni, nemoćni su pred vampirizmom kapitala.

Tijelo i intelekt – neodvojivi i ujedinjeni, prvi su signum otpora svakoj manipulaciji.

Upravo ovdje, Negri i Hardt pronalaze začetak **Protu-Imperija**. Biološko, somatsko, tjelesno... osnovom su konstitutivne naravi osviještenog borca protiv Imperija.

Uz Marxov *Kapital*, osnovnim su uzorom autora *Imperija* Deleuze i Guattari iz njihove knjige *Mille plateaux*, jer oni ponovno uklapaju proizvodnju u biopolitički kontekst.

Za kapitalizam, a ujedno i protiv kapitalizma, biopolitika postaje glavnim sredstvom manipulacije preko nametanja biomoći, ali i njegovim grobarem, preko konstitucije postmoderno-hibridnih, tjelesnih subjektivnosti koje rade na njegovoj smrti.

Tijelo ostaje jedinim medijem, jedinom oazom koja se još ne može komercijalno instrumentalizirati. Tijelo se ne može katalogizirati u muzeje kao auratične prostore umjetničkog djela. Tijelo je ono samo naše – moje, tvoje... Onaj prostor što ga zauzimamo kao krhku zaštitu identiteta kad su svi identiteti, navlastito oni duhovni i intelektualni, postali tek slobodnolebdećom konstrukcijom u eri sveopće fragmentiranosti

ti iskustva, dezintegracije subjekta, nestanka. Ja kao sigurnog uporišta... Tijelo postaje onim azilom identiteta kojeg nam nitko ne može oduzeti, barem ne bez gole fizičke prisile... Tijelo je konačni medij identiteta (pa i političkog!) na koncu milenija.

Posljednji identitet.

Znak promjene.

Posljednji znak promjene na horizontu na kojem je izgledalo da su bilo kakve društvene i političke promjene nemoguće, a svi su se emancipacijski pokreti urušili uz gromoglasan cinički smijeh Postmoderne.

Hibridno tijelo, proizvod postmodernog epohalnog loma, signum je otpora. Ukidanje razlike između proizvodnje i reprodukcije; između radnog i slobodnog vremena; između društvenog i privatnog prostora, između unutarnjeg i vanjskog – stvorilo je potrebu da novokonstituirana subjektivnost bude *hibridna*.

Ta hibridnost ostvarena je politika razlike, postavljanje razlika da se poigravaju preko granica. Sama je priroda, u novim globalnim okolnostima Imperija, *umjetno područje otvoreno novim mutacijama, mješavinama i hibridizacijama*.

Naoko paradoksalno, upravo ova artificijelnost po-stava (kao kod Heideggera) daje najgovještaj proplamsaja bitka.

A taj Ereignis, zgoda i dogadaj biti će *Mnoštvo!*

Prijelaz od imperijalne suverenosti prema Imperiju dan je u kratkome *intermezzu* koji nosi naslov »Protuimperij«. Ovaj je, pak, obilježen s nekoliko modusa.

Prvo, od pojma naroda prelazimo na toliko obećavajući pojam *mnoštva*. Drugo, od hegelijanski namrijete dijalektike pomirujućih suprotnosti dolazimo do upravljanja *hibridnostima*. Treći je prijelaz onaj od mjesta moderne suverenosti prema *ne-mjestu Imperija*. Posljednji je terminološki prijelaz onaj iz sveprisutne krize do transparentne *korupcije*.

Projekt izgradnje novoga društvenog tijela obilježen je terminom »mnoštva«. Isti svoje porijeklo ima u Spinozinu pojmu *multitudo*. (BTW, Negrijeva studija o Spinozi, *Divlja anomalija*, jedna je od najznakovitijih u cjelokupnom prestrukturiranju općih mjesta tzv. »povijesti filozofije«.)

Pojam *mnoštva* ide dalje od uzornog odbijanja – primjerice onoga prepoznatog u Melvilleovu Bartlebyu – prema *homohomou*, čovječanstvu na drugu potenciju, obogaćenom kolektivnom inteligencijom i ljubavi prema zajednici (Marx).

Ono što Negrija i Hardta organski povezuje s Marxom upravo je njihov navlastiti nerv za ono *utopijsko*. Njihov je komunizam iskonski poput otpora prvih kršćana Rimskome Imperiju. No, političke su i povijesne okolnosti sada drukčije.

Prvotni kršćanski romantizam odmičen je postmodernim virtualnostima.

Izriek sv. Pavla: »Ali gdje se umnožio grijeh, nadmoćno izobilova milost« (Rim 5, 20b), ima svoj pandan u post-moderno shvaćenom Heideggeru: »Tamo gdje je opasnost, raste i ono spasonosno«.

Politika kod Negrija i Hardta vraćena je iz olimpijskih visina transcendencije u polje »čiste imanentnosti«. Time se ona ne mistificira kao nešto »izjedeno« totalizirajućim ekonomijskom diskursom, već se vraća u ono polje što ga je izvorno zasijao Aristotel.

Ovdje nema više *ni boga, ni gospodara, a niti čovjeka* – kao transcendentnih moći koje određuju vrijednost svijeta.

Biopolitičko tkivo svijeta konstituira se odozdo, od mnoštva *s onu stranu mjere*. Ovo »onkraj« (beyond) označuje virtualnost globalnog konteksta u kojemu živimo.

Virtualno prelazi u moguće, potenciju – koja konačno postaje onime zbiljskim.

Biopolitičko tkivo imperijalne globalizacije ugroženo je cijelim skupom moći (bivanje, voljenje, preobražavanje, stvaranje) koje leže u mnoštvu.

Nomadsko, stalno se krećuće mnoštvo – mnoštvo koje više nema nacionalnost kao svoje temeljno obilježje, već je usmjereno na univerzalnu solidarnost! – ima nekoliko načina sebekonstituiranja kao političke moći koja će se pobjedonosno suprotstaviti već spomenutoj *biomoći Imperija*.

Prvi je politički zahtjev mnoštva: *globalno državljanstvo*. Ovim se zahtjevom konstituira subjektivnost koja će biti eminentno politička. Vraćanje koncepta »političkog« i »re-politizacije« metodološki približuje Negrija i Hardta – Žižeku.

Globalno državljanstvo moć je mnoštva da ponovno prisvoji nadzor nad prostorom i tako iscrta novu kartografiju. Kartografija je to koja umnogome podsjeća na *cognitive mapping* u teoriji Fredrica Jamesona.

Drugi je programatski zahtjev: *društvena nadnica i zajamčeni dohodak za sve*. Ovaj, pak, jednako eminentno politički zahtjev približava autore *Imperija* Marxu i njegovim ontologijskim kategorijama »Živoga rada« i »Rada na življenju«, odnosno »Stvaralačkog rada« iz *Grundrisse* (čime se u posljednjem

tekstu, a glede njegova povijesno-filozofskog kontakta s Epikurumom, bavio i Darko Suvin).¹

Živi rad gradi prolaz od virtualnog u realno, *On je sredstvo mogućnosti!*

Treći je politički zahtjev mnoštva: *pravo na ponovno prisvajanje*. Mnoštvo ne samo da upotrebljava strojeve da bi proizvodilo već i samo sve više postaje strojem.

Mnoštvo je biopolitičko samoorganiziranje koje u hibridnom, postmodernom svijetu prisvaja moć znanja, jezika i komunikacije – novih oblika afektivne forme znanja – kako bi udružilo telos navlastitog tijela i intelekta i filozofski se konceptualiziralo. Mnoštvo je na taj način postalo ontološkim, povijesnim subjektom *par excellence*.

Politički diskurs, ipak, *nije* tek oblikovana prodajna reklama, a niti je političko sudjelovanje samo odabir između potrošačkih slika, na što se politika svodi u svom neoliberalnom, predstavničkom sustavu koji ne predstavlja nikoga i koji se zalaže *za ništa!*

Postavlja se, prilikom izlaganja ove teorije, pitanje koliko su u vlastitoj konstrukciji Imperija Negri i Hardt imali kao uzorak jedinu postmodernu, globalnu silu, dakle SAD? Je li Imperij ustvari Amerika?

Odgovor autora na tu pretpostavku jest negativan.

Međutim, oblik ispoljavanja globalne moći opisane Imperijem ima svoje groteskno i odvratno naličje u aktualnoj redarstvenoj politici »rata protiv terorizma« Busha Jr.

Tim gore po činjenice!

Sami autori priznaju da zadaća mnoštva »... iako jasna na pojmovnoj razini, ostaje prilično apstraktna« (str. 330). Ne mogu reći niti koji će to specifični i konkretni postupci oživjeti taj politički projekt. Nemaju nikakvih gotovih modela koje bi mogli ponuditi za taj (stvarni) događaj

Ali, jedno je neupitno.

Filozofijska, konstitutivna dimenzija Negrijeve i Hardtove teorije ima svu potrebnu ontološku utemeljenost i oštrinu/dubinu uvida neprispodobivu nijednoj suvremenoj joj teoriji koja se drži *jedine moguće postavke o utopiji kao samoobrani duha*.

No važno je i pitanje: *koliko joj se fašizma suprotstavlja?* (Močnik)

Ako je Imperij deminutiv za fašizam koji je konačno došao na vidjelo kao strukturalna

1

Vidi Darko Suvin, »Živi rad i rad na življenju. Maleni traktat za orijentaciju«, u: *Filozofska istraživanja* 92 (1/2004), str. 197–224.

osobina »demokratskih sustava« svijeta u kojemu živimo, onda niti ova knjiga nije uzaludna.

Dapače, *Imperij* je nužno potrebit da osvijestimo mogućnost slobode, želje i radosnog življenja.

Utopija ove knjige zrači snagom tijela ujedinenog s intelektom.

Erotskom snagom posvete životu *onkraj* multi-kulti i PO-MO globalnog raja konsumerizma.

Zove nas da ozbiljimo *solidarnost* onkraj »društva spektakla«.

Imperij? *No pasaran!*

Marijan Krivak